

AKTUÁLNÍ INFORMACE NEBO OBRAZ DÁVNÝCH DOB?¹ MOŽNOSTI VYUŽITÍ FARÁŘSKÝCH RELACÍ PRO STUDIUM STŘEDOVĚKU NA PŘÍKLADU PODBRDSKA ROKU 1700

HANA PÁTKOVÁ

Farářské relace, dochované v pražské arcidiecézi z 2. poloviny 17. a z počátku 18. století², jsou pozoruhodným pramenem, umožňujícím řadu zjištění o církevních a náboženských poměrech v Čechách po Třicetileté válce; mnoho údajů přináší i k demografické, hospodářské situaci a v neposlední řadě k dějinám školství. Vzhledem k tomu, že faráři odpovídali na jednotný dotazník, sestávající ze čtyřiceti dvou otázek, jsou odpovědi také poměrně jednotné. Jejich výpovědní hodnota není ovšem zcela stejná – míra pečlivosti a obsírnosti byla různá, také formulace více či méně obratná a přesná. Jednotné a poměrně podrobné schéma otázek však přesto přimělo všechny duchovní správce k poskytnutí určitých informací aspoň ve stručné formě.

Relace byly koncipovány topograficky, faráři jednotlivých farností vypracovali odpovědi, k nimž často přiložili ještě přílohy – konkrétně pokud šlo o příjmy kostelů a kostelní inventáře. V realitě 2. poloviny 17. století se počítalo s tím, že farář může spravovat více farních kostelů – otázky s tím počítaly, takže i takový farář vypracoval dotazník pouze jeden, označený podle farnosti, ve které sídlil; ostatní farnosti v něm uvedl v odpovědích k jednotlivým otázkám. Složky farností pak byly seřazeny podle vikariátů a svázány.

Takový pramen působí poměrně statickým dojmem – je zřejmé, že účelem bylo zachytit aktuální stav v době zpracování. Přesto je třeba ověřit, zda nezaznamenává i daleko starší skutečnosti – ať proto, že o nich farář věděl a považoval za důležité, ať proto, že některá rezidua starších dob mohla přetrvat a být stále ještě funkční.

¹ Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12, Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Fontes. Prameny k českým dějinám.

² Pro Podbrdsko dochovány z roku 1700; Národní archiv (NA), Archiv pražského arcibiskupství (APA) I, B 14/15. Např. sousední Blatensko jimi disponuje již k roku 1676, APA I, B12/12. Srov. K nim Ryneš, Václav: Málo využitý pramen vlastivědného poznání (Farářské relace z let 1676–77 a 1700–1701). *Acta regionalia* 1, 1965, s. 106–113; Zeman, Martin: Prácheňsko ve světle farářských relací. *Církevní správa a náboženský život na přelomu 17. a 18. století*. JSH 72, 2003, s. 14–34. Týž, Farnosti a farní duchovenstvo vikariátů Blatná a Netolice ve světle farářských relací 1676 a 1700 (Příspěvek k dějinám farní správy). In: *Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000. České Budějovice 2001*, s. 71–96. V regionu byly farářské relace využity ve studii Marie Tošnerové: *Farní správa na Berounsku a její vývoj po Bílé hoře (1620–1713)*. *Minulost Berounska XI*, 2008, s. 43–71. Dílčí edice Krásl, František (ed.): *Responsa ad 42 puncta a consistorio archiepiscopali anno 1700 venerabili clero proposita*. Tomus I. *Districtus Chrudimensis. Pars I. Sub vicario Chrudimensi*. Pragae 1904. Specifické využití též Royt, Jan: *Obraz a kult v Čechách v 17. a 18. století*. Praha 2011 (2).

Dvacet dotazníků z Podbrdsku z roku 1700 zachycuje situaci celkem ve čtyřech městech (civitas) – v Berouně, Novém Kníně, Příbrami a Žebráku, v sedmi městečkách (Hořovice, Hostomice, Dobříš, Mníšek, Cerhovice, Mýto, Zbiroh, nadto se jedna zmínka dotýká Milína), a v dalších jednatřiceti vsích, kde byl farní či filiální kostel nebo kaple. Nadto jsou zmíněny ještě další vesnice – buď proto, že do nich směřovala procesí, nebo proto, že patřily do obvodu jednotlivých kostelů – pak je uveden i aktuální počet „duší“⁴, tedy osob schopných přijímat svátosti, nebo konečně proto, že z nich pocházela část zádušních příjmů. Možnost zachycení staršího stavu je u různých otázek velmi rozdílná: Aktuální byly nepochybně dotazy na současného držitele patronátního práva (otázka 3), výskyt hříšníků (otázka 42) a nekatolíků (otázka 41) ve farnosti, správce a správu kostelních příjmů (otázky 8-11), ale také na to, kdo má klíč od tabernakula (otázka 14). Aktuální byla také samotná struktura duchovní správy – současné sídlo faráře (otázka 1), spravované další farní a filiální kostely (otázka 4, 5). To, že je tato struktura dosti odlišná od stavu na počátku 15. století, není nijak překvapivé, výrazné změny v územní církevní správě v raném novověku jsou známé³. Především zachycený region neodpovídá středověkému podbrdskému děkanátu⁴ – např. Příbram tehdy patřila do děkanátu božeňského, stejně jako Třebsko a Slivice. Nový vikariát byl již vymezen poněkud jinak. Oproti středověkému stavu nejsou uvedeny fary v Lochovicích, Neumětělich, Pičíně, Řevnicích, Tetíně, naopak na jihozápadě přibyl Drahoňův Újezd,⁵ Mlečice, Lhota pod Radčem, Mýto, Strašice, na jihu Příbram⁶, Slivice, Třebsko. Nepřekvapí také, že středověký farní kostel je nyní uveden jako filiální (Borek,⁷ Mrtník u Hořovic,⁸ Dlouhá Lhota⁹, Zbiroh¹⁰, Mlečice,¹¹ Kytín,¹² Velká Hraštice,¹³ Počáply,¹⁴ Strašice¹⁵) či jako kaple (Pečice¹⁶, Dolní Hbity¹⁷, Lhota pod Radčem¹⁸, kostel sv. Petra a Pavla na Řebříku u Líšné¹⁹), případně filiální kostel jako kaple (Hudlice)²⁰, mezi kaplemi se ocitl i kostel někdejšího benediktinského proboštství na Velízu.²¹ Nicméně sídlem faráře byl vždy některý kostel, který byl farním již ve středověku, a to i tam, kde struktura osídlení nebyla nejvhodnější. Farním kostelem městečka Mýta tak stále zůstával osamělý kostel sv. Štěpána na návrší směrem k Cerhovicím, sv. Jan Křtitel na náměstí byl pouhou kaplí; nicméně bohoslužby zde již farář

³ Srv. Čáňová, Eliška: Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620–1671). SAP 35, 1985, s. 486–560; táž: K počtu far v Čechách v 17. a 18. století. HD 18, 1994, s. 179–181. Detailní sledování vývoje v rámci jednoho vikariátu srov. Stuchlá, Pavla: Prachatický vikariát 1676–1750. Praha 2004.

⁴ Srv. Boháč, Zdeněk: Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Praha 2001, s. 88–105. Pro podbrdský děkanát ve středověku srv. Michálek, Ivan: Vývoj farní struktury a vymezení polohy podbrdského děkanátu v době předhusitské a husitské. Minulosti Berounska XIII, 2010, s. 25–67.

⁵ Podlaha, Antonín: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém IX. Politický okres rokycanský. Praha 1900, s. 151–155.

⁶ Týž: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XIII. Politický okres příbramský. Praha 1901, s. 89–95.

⁷ Boháč, Z., Topografický slovník, s. 79.

⁸ Tamtéž, s. 93.

⁹ Tamtéž, s. 90. Soupis památek XIII, s. 56–58.

¹⁰ Farní již roku 1352. Tamtéž, s. 102. Soupis památek IX, s. 11–12.

¹¹ Farní již roku 1344. Soupis památek IX, s. 42–48.

¹² Boháč, Z.: Topografický slovník, s. 91; Soupis památek XIII, s. 53–54.

¹³ Boháč, Z.: Topografický slovník, s. 101; Soupis památek XIII, s. 40–41.

¹⁴ Tamtéž, s. 95–96.

¹⁵ Farní již 1350. Soupis památek IX, s. 138–140.

¹⁶ Farní již 1384. Soupis památek XIII, s. 77–80.

¹⁷ Farní již roku 135. Tamtéž, s. 35–36.

¹⁸ Farní již 1350. Tamtéž, s. 32–33.

¹⁹ Farní již 1352. Boháč, Z.: Topografický slovník, s. 97. Soupis památek XIII, s. 129–132.

²⁰ Boháč, Z., Topografický slovník, s. 104.

²¹ Tamtéž, s. 107.

z praktických důvodů sloužil častěji než v odlehlé farní svatyni.²² Obdobně tomu bylo i v malé vsi Bezdědicích, kde byl farní kostel pro sousední městečko Hostomice. I zde byla na hostomickém náměstí velká a používaná kaple.²³ Poněkud svérázná byla situace v Hořovicích – jak farář uvedl, šlo jednak o městečko, jednak o ves, kostel byl ve vsi a fara stála mezi oběma prakticky kontinuálními sídlišti.²⁴ Náznak budoucího vývoje lze sledovat v Dobříši. Tam byly pouze kaple, samotná Dobříš měla patřit k farnímu kostelu v nedaleké vsi Svaté Pole. Avšak farář z Višňové se usadil na Dobříši, kde působil jako zámecký kaplan, sloužil bohoslužby v tamní kapli Nejsvětější Trojice již častěji než ve Višňové, také Nejsvětější svátost již tam byla uchovávána.²⁵ Nicméně radikálnější přeměna farní sítě a její přizpůsobení struktuře osídlení bude teprve věcí sklonku 18. a posléze 19. století (odhlédne-li se ovšem o výrazných změn v poslední době, především rušení a slučování řady farností). Velmi pozoruhodné je v tomto kontextu sledování výcutů sídel, která patřila k jednotlivým kostelům, případně kaplím (otázka 6). Někteří respondenti sice uvedli jen souhrnně počet vsí a počet duší, řada farářů ale sídla jmenovitě roze-psala v odpovědi nebo je uvedla v příloze. Zatímco počet obyvatel schopných přijímat svátosti může být zajímavý pro sledování demografických poměrů na přelomu 17. a 18. století, samotné seskupení a přiřazení k jednotlivým svatyním – i když aktuálně nebyly farními kostely – lze důvodně považovat za pozůstatek staršího stavu farní organizace. Vzhledem k tomu, že středověké prameny umožňují rozlišit farní kostely a jejich příslušnost k jednotlivým děkanátům,²⁶ avšak většinou neumožňují rozeznat jednotlivé farní obvody, je tento pozdní pramen možností, jak do této struktury alespoň s jistou pravděpodobností nahlédnout.²⁷

Situace byla následující:

Hořovice²⁸ – děkanství, k farnímu kostelu patří Hořovice, Rpety, Tihava.

K filiálnímu kostelu v Mrtníku – Podluhy, Hrachoviště (nyní zaniklá ves ve vojenském prostoru Jinčova), Malá Víska, Chaloupky, Kleštěnice, Jivina, Komárov, Osek, Hvozdec a samotný Mrtník, kde byly pouze tři chalupy.

Beroun²⁹ – děkanství, k farnímu kostelu patří pouze město.

K filiálnímu kostelu Panny Marie na předměstí³⁰ patří ves Jarov.

K filiálnímu kostelu v Počáplech patří Počáply, Trubín, Králův Dvůr, Karlova Huť, Popovice, Svatá, Levín, Trubská, Zahořany, Zdejčina.

²² NA, APA I, B 14/15, fol. 36r.

²³ Fol. 20v.

²⁴ Fol. 1r. Tato situace je v Hořovicích částečně uchována dosud, farním kostelem je kostel sv. Jiljí mimo městské centrum na katastru někdejší Velké Visky.

²⁵ Fol. 114r.

²⁶ Základním pramenem jsou zde rejstříky papežských desátek, přístupné dosud ve starší edici Václava Vladivoje Tomka *Registra decimarum papalium*. Praha 1875.

²⁷ Ke středověkým farnostem, farním kostelům a záduším aspoň výběrově: Zilynská, Blanka: *Záduší*. In: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, edd. Ivan Hlaváček – Jan Hrdina. Praha 1998, s. 535–547; *Cirkevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, edd. Blanka Zilynská – Jan Hrdina. Praha 2007 (*Colloquia mediaevalia Pragensia* 8); *Pfarreien in Mitteleuropa im Mittelalter. Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich*, ed. Natalie Kruppa. Göttingen 2008 (*Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte* 238); *Reitemeyer, Arnd: Pfarrkirchen in der Stadt des späten Mittelalters: Politik, Wirtschaft und Verwaltung*. Stuttgart 2005; *Die Stadt-pfarrkirchen Sachsens im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, ed. Ulrike Siewert, Dresden 2013. Pevně o raně novověké prameny se opírá práce Pavla B. Kůrky *Kostelníci, úředníci, měšťané. Samospráva farnosti v utrakvismu*. Praha 2010.

²⁸ NA, APA I, B 14/15, fol. 1r.

²⁹ Fol. 8r–v.

³⁰ Kostel byl založen roku 1512 jako hřbitovní; Beroun. *Historie-Kultura-Lidé*. Praha 2008, s. 57.

Ke kapli v Hudlicích: Hudlice, Otročiněves.³¹

Bezdědice³² – Hostomice, Radouš, Lhotka, Bezdědice, Běštín, dvůr Lštěň.³³

Svaté Pole³⁴ – Dobříš (uveďeno, že asi před 28 lety se zámek oddělil), Sv. Pole, Obořiště, Lhotka, Rosovice, Daleké Dušníky, Ouběnice, Rybníky, Holšiny, Druhlice.

Filiální kostel v Dlouhé Lhotě – pouze Dlouhá Lhota.

Cerhovice³⁵ – Cerhovice, Drozdov Třenice, Záluží, Újezd.

Farní kostel v Mýtě³⁶ – Mýto, Medový Újezd, Těškov, Cheznovice, Sirá, Cekov, Kařízek, Olešná, Zaječov, Kvaň.

K filiálnímu kostelu ve Strašicích – Strašice, Těně, Hůrky.

Drahoňův Újezd³⁷ – Drahoňův Újezd, Chotětín, Třebnuška, Sebečice, Biskoupky, Přísednice, Jablečno, Terešov.

K filiálnímu kostelu ve Zbirohu – Zbiroh, Týček, Plískov, několik sedláků z Cekova.

K filiálnímu kostelu v Mlečicích – Mlečice, Ostrovec, Hlohovičky, Lhotka, Prašný Újezd.

Kaple u Líšné – Líšná.

Kaple ve Lhotě pod Radčem – Lhota pod Radčem.

Jince³⁸ – celkem pět „vesniček“ (pagelli).

Mníšek pod Brdy³⁹ – Mníšek, Zahořany, Rymáně, Čisovice, Bojov.

Filiální kostel v Hraštici – Velká Hraštice, Malá Hraštice, Nová Ves pod Pleší, část Mokrovrat a Senešnice.

Filiální kostel v Kytíně – Chouzavá, Kytín, Lhotka.

Praskolesy⁴⁰ – Praskolesy, Chlustina, Kotopeky, Tlustice, Otmiče, Sedlec.

Příbram,⁴¹ děkanství – Příbram, Trhové Dušníky, Lazec, Kozícin, Lhota u Příbrami,

Obecnice, Drahlín, Dubno, Tisová. Zde však seznam duší v příloze přináší detailnější seznam, doplněný o Oseč, Orlov, Březové Hory, Bohutín.

Liteň⁴² – pouze povšechně, 6 vsí.

Skřípel⁴³ – pouze povšechně, 6 vsí.

Slivice⁴⁴ – pouze povšechně, 14 vsí.

Třebsko⁴⁵ – pouze povšechně, 10 vsí.

Tmaň⁴⁶ – pouze povšechně 5 vsí.

Filiální kostel na Borku – Suchomasty, Želkovice.

Starý Knín⁴⁷ – Starý Knín, Libčice, Záborná Lhota, Prostřední Lhota, Velká Lečice, Malá Lečice, Kozí Hory, Pouště.

Filiální kostel v Novém Kníně – Nový Knín.

³¹ Kostel v Hudlicích byl již roku 1389 pronajat knězi Heřmanovi, který měl zajistit lepší duchovní správu obyvatelům Hudlic a Otročiněvsi, vsí velmi vzdálených od farního kostela v Počaplích. Boháč, Z.: Topografický slovník, s. 104.

³² NA, APA I, B 14/15, fol. 19v.

³³ Lštěň doložena jako ves již roku 1379; Profous, Antonín: Místní jména v Čechách 2. Praha 1949, s. 682.

³⁴ NA, APA I, B 14/15, fol. 26r–v.

³⁵ Fol. 34v.

³⁶ Soupis památek IX, s. 49–60.

³⁷ NA, APA I, B 14/15, fol. 48r–v.

³⁸ Fol. 55r.

³⁹ Fol. 59r.

⁴⁰ Fol. 67v.

⁴¹ Fol. 78r–v.

⁴² Fol. 81r.

⁴³ Fol. 87r.

⁴⁴ Fol. 93v.

⁴⁵ Fol. 99r.

⁴⁶ Fol. 105r.

⁴⁷ Fol. 107r–v.

Višňová⁴⁸ – Višňová, Ostrov, Ouběnice, Skalice, Drásov, Obory, Jablonná, Lipiny, Nečín, dobrříšský zámek.

Žebrák,⁴⁹ děkanství – Žebrák, Bzová, Hředle.

Farní kostel ve Zdicích – Zdice, Levín, Černín, Knížkovice, Bavoryně, Chodouň.

Kaple na Velízu – Březová, Kublov, Broumy.

Zvíkovec⁵⁰ – Zvíkovec, Chlum, Hradiště, Podmokly.⁵¹

Mimo města, městečka a vsi (někteří faráři uváděli vesničky – pagelli, protože však jejich určení a odlišení podle velikosti bylo, jak vyplývá z uváděných počtů duší, zcela libovolné, nejsou v přehledu odlišovány) se ve výčtu objevují ještě dvory, mlýny, ovčiny, sklářské hutě a doly. Vzhledem k tomu, že namnoze šlo až o později vzniklá zařízení, jejichž středověká kontinuita není vždy prokazatelná, nebyly do přehledu pojaty.

O nových kaplích faráři věděli (otázka 12, zda jsou kromě uvedených farních a filiálních kostelů ještě další „sacella“), takže v Hořovicích je výslovně uvedeno, že kaple XIV svatých pomocníků byla postavena po velkém moru roku 1681, tamtéž je podrobně a velmi pochvalně popsána nová kaple v hořovickém zámku.⁵² U staré kaple – hradní kaple sv. Bartoloměje na Točnicku – neodolal žebřický farář možnosti poznamenat, že tam „aliquando inhabitavit rex Bohemiae Wenceslaus Piger“.⁵³ Většinou se však o stáří svých svatých respondentů zvlášť nezmiňovali. Výrazně do minulosti naopak směřovala otázka, zda jsou na dotyčném území nějaké zpustlé kostely (otázka 32), i když primární motivací zde nebyl výzkum zaniklých objektů, ale případné zjištění jejich majetku a příjmů (otázka 33). Zde však téměř všichni odpověděli negativně. Jen berounský děkan si vzpomněl, že „traduntur historici“, že v Berouně kdysi byl klášter františkánů (conventualium), není však po něm stop.⁵⁴

Jiné otázky měly svou „historickou“ část, konkrétně u procesí se zjišťovalo také, odkdy se konají (otázka 26). Z velké části měl farář určitý prostor k odpovědi – nebyl přímo dotazován na minulost, ale mohl se o ní zmínit; zde se nabízel například odpovědi na otázky o fundacích, anniversariích a zbožných odkazech (otázky 22, 23, 24). Velkou část odpovědí tvoří údaje o zádušních příjmech a majetku a o vybavení kostelů včetně inventářů (kromě již zmíněných otázek tam směřovala otázka 16 – zda je nezbytné vybavení k bohoslužbám, a otázky 28-31). Procházení jednotlivých dotazníků a odpovědí podává velmi nejednotný obraz co do výpovědní hodnoty. Údaje o zasvěcení kostelů – na tuto otázku odpověděli všichni faráři v případech farních a filiálních kostelů, u kaplí již byla situace horší – samozřejmě odpovídaly aktuálnímu stavu; protože středověké patrocinium většiny kostelů není známo, nelze tu srovnávat. Podobně i u údajů o oltářích a jejich zasvěcení. Většina kostelů měla tři oltáře, ze vsí měl o oltář více kostel ve Všeradicích, jinak byly lépe vybaveny jen kostely měst (Beroun neuvedeno, Příbram pět, Žebrák šest oltářů) a některých městeček (v Cerkhovicích nedokončený čtvrtý oltář). Zasvěcení není vždy uvedeno, ovšem zmínka o oltáři sv. Františka Xaverského v kapli hořovického zámku je jasnou indicií, že zde o starší tradici nešlo. Spíše výjimečně jsou oltáře dále popsány – v kostele v Bezdědicích měly být všechny tři opatřeny sochami patronů,

⁴⁸ Fol. 114r.

⁴⁹ Fol. 123v.

⁵⁰ Fol. 130r.

⁵¹ Byl farní již roku 1352; Podlaha, Antonín: Posvátná místa království českého 4. Praha 1910, s. 280.

⁵² NA, APA I, B 14/15, fol. 2r–v.

⁵³ Fol. 124v.

⁵⁴ Fol. 12r. Ve skutečnosti šlo o konvent dominikánů, srov. Boháč, Z.: Topografický slovník, s. 106; Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997, s. 177–179.

ve Zvíkovci zlacením, v Novém a Starém Kníně byly ozdobeny novými obrazy. Často však faráři zahrnuli údaje o oltářích do příložených kostelních inventářů.⁵⁵ Bez vazby k minulosti byly údaje o patronátu. Informace o zádušním majetku a vybavení v sobě nepochybně skrývají řadu velmi starých položek, ať již jde o dávné platy nebo staré liturgické vybavení. Podobně i otázka, zda má kostel sakristii (otázka 15) nebo zda je farní stavení a v jakém stavu (otázka 34). Nelze je však v povšechném výčtu zdaleka vždy identifikovat a určit aspoň přibližně jejich stáří. Spíše díky konfrontaci s dalšími prameny se ukáže stáří Rubášovské donace k farnímu kostelu v Příbrami – založení oltáře Božího Těla a Panny Marie příbramským rychtářem Janem Rubášem roku 1393 je zachyceno již v předhusitských erektčních knihách.⁵⁶ Také „monstrantia argentea magna antiqua sed pulchra“⁵⁷ z Hostomic může být dodnes dochovaná gotická monstrance; stejně i „křtite-dlnice štukového kamene“ v kostele sv. Jana Křtitele v Mýtě byl mohla souviset s docho-vanou kamennou gotickou křtílnicí.⁵⁸ V Mýtě byl také „starý obraz Vzkříšení“, snad dochovaná gotická socha.⁵⁹ Některé zprávy přináší zdanlivě velmi současná otázka „kde je uchovávána nejsvětější svátost“ (otázka 13). Všichni faráři odpověděli, že na vhodném a bezpečném místě – jinak ostatně ani odpovědět nemohli, ať by byl skutečný stav jakýkoli. Několik však tuto informaci rozvedlo podrobněji: Je-li např. u Hořovic, Žebrá-ka a Berouna uvedeno, že v tabernáku na oltáři, vyplývá z toho, že patrně v té době již stály v kostelích moderní barokní oltáře, zatímco zpráva ze Zvíkovce,⁶⁰ že v tabernáku ve zdi, opatřeném mříží, nechává pomyslet spíše na středověká výklenková sanktuaria.⁶¹ Jednotná byla odpověď na dotaz na existenci zbožných bratrstev (otázka 21) – negativní s jedinou výjimkou. A to i v Berouně, kde prokazatelně působili na sklonku středověku literáti.⁶² Tou výjimkou byly Hořovice, kde farář popsal zánik literátského kúru.⁶³ Tamní literáti zpívali české písně přede mší, ale když se v městečku usadili františkáni, nechtě-lo se chodit až do farního kostela, když byly zpívané bohosluby a řeholníků na náměstí.⁶⁴ A ti literáti, kteří chtěli být členy nějakého zbožného sdružení, vstoupili do bratrstva Panny Marie Bolestné při kostele v Březnici. Nyní korporativně vystupovali s červeným světlem a vlastní umbellou při procesích k hořovické Loretě a účastnili se pohřbů členů. Existence špitálu (otázka 20) je uváděna v Příbrami (ale beze zmínky o špitálním kostele či kapli), v Žebráku, Mnišku, Litni a ve Všeradicích; v Hostomicích byla výslovně vylou-čena i jeho existence v minulosti. Pro údaje o fundacích, nadacích a anniversariích platí totéž, co pro kostelní inventáře – většinou nelze rozeznat stáří, již zmíněná Rubášovská donace je výjimkou. U některých kostelů se lze dozvědět o současných nebo nedávných úpravách – tak v Cerhovicích nebyl ještě hotový čtvrtý oltář, ve Všeradicích se pracovalo na stavbě kaple, hořovický děkan se poněkud kriticky vyjádřil o úpravách kostela, provedených předchůdcem v 80. letech 17. století, a to v poněkud překvapivé souvislosti s konsekrací kostela (otázka 17) – z nálezů učiněných při úpravách vyvodil, že kostel i ol-

⁵⁵ Ne vždy jsou inventáře v současném svazku dochovány. Farář ze Zvíkovce výslovně uvedl, že inventář přikládá (fol. 130v), avšak v relacích nyní chybí.

⁵⁶ *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.* 3, ed. Clemens Borový. Praze 1879, s. 398–399.

⁵⁷ NA, APA I, B 14/15, fol. 21r.

⁵⁸ Fol. 43r. Soupis památek 9, s. 50.

⁵⁹ Fol. 43v, Soupis památek 9, s. 52.

⁶⁰ Fol. 130v.

⁶¹ Kostel ve Zvíkovci byl nahrazen v 18. století zcela novou stavbou, takže nelze ověřit in situ.

⁶² Doložení roku 1518; Pátková, Hana: *Bratrstvie ke cti Božie*. Praha 2000, s. 111.

⁶³ NA, APA I, B 14/15, fol. 3v.

⁶⁴ V Hořovicích byl již roku 1674 dokončen kostel Nejsvětější Trojice, při němž se usadili theatini. Ti byli roku 1684 nahrazeni františkány. Roku 1697 byla v sousedství kostela vysvěcena Loretta; *Encyklopedie českých kláš-terů*, s. 231.

táře byly v minulosti konsekrovány.⁶⁵ To byla jinak v regionu výjimka. Jen v Cerhovicích věděli, že mýtský farní kostel sv. Štěpána byl konsekrován, jinak faráři vesměs odpovídali negativně a celebroidali raději na přenosném oltáři. Liteňský farář výslovně zdůvodnil svůj názor tím, že na zdech kostela nejsou konsekrační kříže, poněkud povšechněji uvedl sousední farář ve Všeradicích, že nejsou „signa“ – tedy znamení konsekrace. Co se od středověku nezměnilo, byla patrně poloha hřbitova (otázka 18). Všechny farní a filiální kostely a některé kaple měly hřbitov v těsné blízkosti. Měl být obklopen zdí a uzavíratelný, aby na něj nemohl dobytek a zvěř. Až na výjimky, kdy byl hřbitov pobořený (Svaté Pole, sv. Štěpán u Mýta), byla tato podmínka splněna. Staré mohly být také „imagines miraculosae“, na jejichž existenci byli faráři dotazováni (otázka 25). V regionu jich však bylo velmi málo. Farář v Hořovicích odpověděl negativně, ale s podotknutím, že obraz Spasitele ve farním kostele měl před 70 lety promluvit ke zbožné se modlící ženě, v mrtnickém kostele pak je socha Panny Marie, kde dochází k uzdravením a samotnému faráři se zde před čtyřmi lety zahojilo poraněné oko.⁶⁶ Ve slivickém kostele byl zázračný obraz sv. Petra,⁶⁷ k němuž od roku 1674 přicházelo až 2000 poutníků, což bylo uvedeno s výslovným odkazem na Historii sv. Hory, tedy dějepisnou práci Bohuslava Balbína.⁶⁸ Konečně v kytínském filiálním kostele byl mariánský obraz, ke kterému chodilo o mariánských svátých procesí.⁶⁹ V Praskolesích se pak měl sv. Prokop, jehož sochu se bezbožný dělník pokoušel nakrmit syrem, zjevit hříšníkovi u můstku přes řeku; dělník v uleknutí spadl do vody a málem zahynul. Tento příběh měl být starý přes padesát let.⁷⁰ Ani zde tedy není jasná stopa středověké tradice.

Co však – byť to není nikde zmíněno – nepochybně alespoň částečně pocházelo ze středověku, a rozhodně ještě z předbělohorského období, byly zvony (otázka 19), byť výslovně jako velmi staré jsou označeny jen v Bezdědicích. Každý kostel jich měl několik, zvony měly většinou i veřejné kaple. Už jejich množství a velikost vylučuje porovnání všech v nedávné době. Obšírnost údajů se různí – někdy je uveden jen počet a rozdělení na velké, střední, malé, jindy je uvedeno i umístění – in campanili, ve zvonici, namnoze pak ještě malý zvoněk či zvonky ve vížce, která je někdy blíže popsána (např. v Mrtníku byla nad předsíní)⁷¹. Ve Zvíkovci je výslovně uvedena zvonice, stojící stranou, asi 10 kroků od hřbitova.⁷² Občas faráři uváděli hmotnost zvonů, občas jejich zasvěcení. Mezi uvedenými světci se neobjevuje žádný výslovně novověký svatý.

Již zmíněná procesí se nekonala zdaleka všude. K uváděným – a ojedinele označeným jako starodávné – cílům patřil Tetín, sv. Jan pod Skalou, případně sv. Benigna u Zaječova. Jinak se chodilo též na Sv. Horu, zde šlo asi většinou o novější procesí – z Drahoňova Újezda tam chodili asi osm let, ze Slivice asi od roku 1677. Z nedalekého Třebeska tam však procesí směřovalo údajně od starodávna. Blízké farnosti chodily procesím také ke sv. Prokopu do Praskole, případně se o příslušném svátku vedlo procesí do sousedního kostela. Příbramští navštěvovali nejen blízkou Sv. Horu, ale také Březnici o svátku sv. Ignáce – zde je novodobá návaznost na březnické a svatohorské jezuitky velmi zřetelná, a Slivici. Také hořovické procesí k místní Loretě (vysvěcené roku 1697) je jednoznačně nová záležitost.

⁶⁵ NA, APA I, B 14/15, fol. 3r.

⁶⁶ Fol. 4r.; Royt, J.: *Obraz*, s. 286, 295.

⁶⁷ Fol. 94v. Snad mohlo jít o gotickou sochu, Soupis památek 13, s. 147. Royt: *Obraz*, s. 286, 295.

⁶⁸ Patrně měl na mysli práci Diva Montis Sancti z roku 1665.

⁶⁹ Snad šlo o gotickou sochu; Royt, J.: *Obraz*, s. 286, 295.

⁷⁰ NA, APA I, B 14/15, fol. 70r. Royt: *Obraz*, s. 286, 296.

⁷¹ Fol. 3r.

⁷² Fol. 130v.

Dotazy na školu (otázky 35.–39.) pochopili respondenti různě – totiž zda jde spíše o budovu, nebo o existenci vyučování. Učitelů bylo doloženo samozřejmě více, než použitelných školních budov. Vesměs měla škola města a městečka, Starý a Nový Knín měl patrně zvláštní učitele pro každou část, z vesnic byl učitel v Mlečicích, Praskolesích, Strašicích, Zdicích, Všeradicích, působil i ve Tmani a na Borku, zato slivčičtí měli nejbližší školu až v městečku Milíně; v Litni zbylo po dávné škole pusté místo, ale učitelé tam působili. Nově zřízené byly školy v Počaplech a Hudlicích. Minimálně u škol ve městech lze uvažovat o starší kontinuitě. Učitele zde také ustanovovalo město, byť údajně se souhlasem faráře.

Tento přehled dovoluje konstatovat následující: Zdánlivě statický a časově pevně fixovaný pramen – farářské relace pro Podbrdsko z roku 1700 – obsahuje řadu svědectví o mnohem starší době. Možnost jejich nalezení je však velmi limitovaná a nerovnoměrná. Zatímco rezidua pozdně středověké farní sítě vystupují poměrně zřetelně, jiné údaje lze zachytit spíše jako mimoděčně uvedené jednotliviny nebo je odhalit teprve a pouze v nemnoha příznivých případech, kdy konfrontace s dalšími prameny nebo přímo s dochovanými stavbami či artefakty přinese nezbytné doplňující informace.

Nutzungsmöglichkeiten der Pfarrrelationen für Erforschung des Mittelalters am Beispiel des Brdy-Vorlandes im Jahr 1700

Die Pfarrrelationen, die im Fall der Prager Erzdiözese für die zweite Hälfte des 17. und den Anfang des 18. Jahrhunderts zur Verfügung stehen, vermitteln zahlreiche Informationen über die kirchlichen und religiösen Verhältnisse, aber auch über die demographische und wirtschaftliche Lage und über die Geschichte des Schulwesens.

Die Quelle scheint ziemlich statisch, denn ihr Zweck war, den damaligen aktuellen Stand aufzuzeichnen. Trotzdem muss überprüft werden, ob auch die älteren Tatsachen darin nicht aufgezeichnet wurden. Zwanzig Fragebögen aus dem Brdy-Vorgebirge vom Jahr 1700 stellen die Lage in vier Städten (civitas) dar – in Beroun, Nový Knín, Příbram und Žebrák, in sieben Städtchen (Hořovice, Hostomice, Dobříš, Mníšek, Cerhovice, Mýto, Zbiroh, außerdem wird Milín einmal erwähnt) und in weiteren einunddreißig Dörfern, in denen es eine Pfarr- oder Filialkirche oder Kapelle gab. Darüber hinaus werden weitere Dörfer erwähnt – Ziele der Prozessionen, Teile einzelner Kirchenbezirke und Quellen der Kirchenguteinnahmen.

Die scheinbar statische und zeitlich fest fixierte Quelle – die Pfarrrelationen für Brdy-Vorgebirge vom Jahr 1700 – enthält zahlreiche Zeugnisse über wesentlich ältere Zeit. Sie sind aber sehr ungleichmäßig verteilt. So fallen die Überreste des spätmittelalterlichen Pfarrnetzes ziemlich deutlich auf, andere Angaben lassen sich dagegen eher als zufällig genannte vereinzelte Erwähnungen entdecken beziehungsweise in solchen günstigen Fällen, wenn ein Vergleich mit älteren Quellen beziehungsweise direkt mit erhaltenen Bauten oder Artefakten zusätzliche Informationen liefern.

The possibilities of using of parish relations to study of middle ages to the example of region under Brdy mountains in 1700

The author analyzes a group of twenty parish reports from 1700 in the region under Brdy mountains and trying to figure captured information on the form of parochial, church and religious situation, demographic and economic situation and the history of education from an earlier time.